

K90

2288-Р

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА

КУЗЬМІНСЬКА Леся Дмитрівна

УДК 37.036+78.03

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЦІННІСНОГО ВІДНОШЕННЯ
ДО МУЗИЧНОГО ВИКОНАВСТВА У ПІДЛІТКІВ
(на матеріалі дитячих музичних шкіл)

13.00.02 – теорія та методика навчання музики
і музичного виховання

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

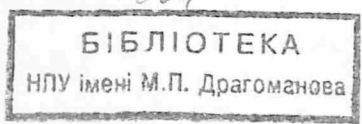
НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

Київ – 2005

1864

100310281

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Національному університеті культури і мистецтв, Міністерство культури і мистецтв України, м. Київ.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Олексюк Ольга Миколаївна,
Національний університет культури і мистецтв, завідувач кафедри теорії музики і музичного виховання.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент АПН України
Шевченко Галина Павлівна,
Східноукраїнський національний університет імені В.Даля,
завідувач кафедри педагогіки;

кандидат педагогічних наук, доцент
Гузій Наталія Василівна,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, завідувач кафедри педагогічної творчості.

Провідна установа: Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського, кафедра педагогіки, Міністерство освіти і науки України, м. Одеса.

Захист відбудеться „11” травня 2005 р. о 16 год. 30 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.08 в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий „6” квітня 2005 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.М. Завадська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Стратегічною метою освіти XXI ст., визначеною Законом України «Про освіту» та Державною національною програмою «Освіта» («Україна XXI століття»), є виховання гармонійної особистості, яка має взаємопов'язані природну, соціальну і культурну сутності. Багатовікова історія людства засвідчує, що у цьому процесі істотна і незмінна роль відводиться музичному мистецтву, зокрема виконавству, яке має здатність сприяти становленню моральних якостей особистості на різних етапах її розвитку. У зв'язку з цим важливим фактором морально-ціннісного виховання та організації дозвілля підлітків є навчання у початкових спеціалізованих мистецьких закладах, зокрема дитячих музичних школах.

Попри великий комплекс соціально-економічних проблем, які негативно впливають на розвиток сучасної системи початкової музичної освіти, в ній існує чимало внутрішніх, не менш істотних суперечностей. У контексті нашого дослідження найважливішими з них є: 1) невідповідність між рівнем професійної музично-виконавської підготовки підлітків, які за віковими показниками переважно навчаються у старших класах дитячих музичних шкіл, та рівнем їхнього морально-ціннісного розвитку; 2) недостатня узгодженість між виконавсько-технічними можливостями учнів і рівнем усвідомлення особистісної значущості музично-виконавської діяльності.

Проблема формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства є складною, неоднозначною і досліджується представниками різних наук. У методологічному аспекті поняття „відношення” досліджували як філософи-класики (Аристотель, Г. Гегель, І. Кант), так і представники сучасної філософської думки (С. Боровик, В. Варюхін, І. Гундаров, П. Количев, М. Рябов та ін.). Предметом ґрунтовних сучасних філософських досліджень стали категорії „ціннісне відношення” (В. Гречаний, М. Каган, С. Чиликов, Л. Матроніна, В. Сержантов та ін.) та „світовідношення” (Ф. Карапетян, В. Малахов та ін.).

Вивченню сутності та типології відношень, місця, яке вони посідають у структурі особистості, особливостей їхнього формування та прояву присвячено численні праці психологів Т. Баранової, А. Бодальова, Л. Божович, Л. Виготського, М. Дригус, А. Здравомислова, О. Лазурського, В. Мysiщева та ін. На важливість дослідження феномену ціннісного відношення у педагогічній науці наголошували Г. Болдирєва, А. Концов, Т. Морозова, С. Омельченко, Т. Равчина, Г. Хоміч, Н. Щепкіна та інші.

У процесі історичного розвитку ціннісний потенціал музичного виконавства набув значного розширення, національно-культурного та стильового збагачення. Відбулось виокремлення специфічних ознак окремих видів музичного виконавства і багатьох його функцій. Аксіологічну природу музичного виконавства з позицій його поліфункціональної значущості досліджували

О. Бодіна, Л. Гінзбург, Є. Гуренко, Ю. Капустін, Ю. Кремльов, В. Медушевський, Т. Чередніченко та ін.

З наукових праць, що змістовно висвітлюють проблеми впливу музики на морально-ціннісний розвиток особистості, необхідно відзначити дослідження філософів (А. Абхаруа-Чолоука, М. Каган, А. Сохор), педагогів (Л. Арчажнікова, В. Багреєва, А. Ветлугіна, Д. Кабалевський, М. Крет, О. Олексюк, А. Пілічкаускас, Ю. Сироежкіна, В. Сухомлинський, В. Яконюк та ін.). Психологічні особливості музично-виконавської діяльності досліджували Л. Бочарьов, В. Остроменський, Б. Теплов, Н. Токіна, Ю. Цагареллі та інші. Теоретичним та практичним основам музично-виконавської діяльності присвячені дослідження Ю. Бая, Н. Згурської, В. Крицького, О. Хлебнікової, О. Шульпякова.

Окремі теоретико-методичні аспекти проблеми формування морально-ціннісного відношення у сфері музичного мистецтва відображені у працях О. Аліксічук, В. Волкової, І. Григорчука, О. Грисюк, В. Шкуріна, А. Щербакової та інших. Педагогічні аспекти проблеми формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства в системі дитячих музичних шкіл опосередковано розкриваються в дослідженнях М. Алейникова, А. Алексєєва, Б. Березовського, Н. Гузій, С. Жукова, А. Король, О. Лагутіна, О. Полякової, І. Стотики та ін.

Разом з тим, аналіз наукової літератури показав, що до цього часу немає спеціальних досліджень, які б розкривали сутність поняття „морально-ціннісне відношення до музичного виконавства”, досліджували умови та методи його формування у практиці дитячої музичної школи. Недостатня теоретична та методична розробленість проблеми, її актуальність та педагогічна значущість зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – **„Формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків (на матеріалі дитячих музичних шкіл)”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до комплексної теми кафедри теорії музики і музичного виховання Київського національного університету культури і мистецтв „Теоретико-методичні аспекти становлення та розвитку особистості у сфері музичного мистецтва”. Тему дисертації затверджено Вченою радою Національного університету культури і мистецтв (протокол № 2 від 23.12. 1999 р.) і узгоджено у Раді з координації наукових досліджень в галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 5 від 20.06.2000 р.).

Об'єкт дослідження — процес музично-виконавської підготовки підлітків – учнів старших класів дитячих музичних шкіл.

Предмет дослідження — формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків.

Мета дослідження — теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити методику формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків.

Гіпотеза дослідження: Ефективність формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків підвищиться за умови впровадження ціннісного та особистісно орієнтованого підходів до навчально-виховного процесу, що забезпечить активізацію когнітивної діяльності в освоєнні морально-ціннісної сутності музичного виконавства; створення емоційно-мотиваційних ситуацій у навчально-виховному процесі дитячої музичної школи; стимулювання творчої самореалізації учнів у музичному виконавстві.

Відповідно до мети і гіпотези було визначено такі **завдання** дослідження:

1. Розкрити сутність, зміст і структуру поняття „морально-ціннісне відношення до музичного виконавства”.
2. Обґрунтувати основні принципи формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків.
3. Виявити психолого-педагогічні умови формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків.
4. Визначити критерії, показники та встановити рівні сформованості морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків.
5. Розробити та експериментально перевірити методику формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків – учнів старших класів дитячих музичних шкіл.

Методологічною та теоретичною основою дослідження стали: філософські ідеї про самостійність, всезагальність та операціональність категорії „відношення” (І. Гундаров, В. Варюхін, П. Количев та ін.), про сутність і природу категорій „цінності”, „моральні цінності”, „ціннісне відношення” (М. Каган, Л. Матроніна, Л. Столович, В. Табачковський, С. Чіліков та ін.); психологічні теорії відношень (О. Лазурський, В. Мясичев та ін.); положення педагогічної науки про формування ціннісної сфери особистості (Г. Болдирева, В. Гриньова, О. Сухомлинська, Н. Щепкіна та ін.); мистецтвознавчі дослідження з проблем музичного виконавства (Л. Гінзбург, Є. Гуренко, А. Сохор, Т. Чередниченко та ін.); музично-педагогічні концепції аксіологізації музичної освіти і виховання (І. Григорчук, В. Дряпіка, О. Малюков, О. Олексюк, А. Щербакова та ін.); положення теорії та методики комплексного мистецького виховання (Д. Кабалевський, В. Медушевський, Г. Падалка, О. Рудницька, Г. Шевченко, О. Щолокова та ін.).

Для досягнення мети, розв’язання поставлених завдань і перевірки гіпотези було застосовано такі **методи**: *теоретичні* (аналіз наукової та навчально-методичної літератури з досліджуваної проблеми, узагальнення теоретичних та експериментальних даних, зіставлення, систематизація, класифікація, інтерпретація даних, конкретизація, абстрагування, синтез, порівняння; *емпіричні*

(спостереження за навчально-виховним процесом, опитування, анкетування, рейтинг, інтерв'ю, бесіди, проєктивні методи, тестування, вивчення документації; педагогічний експеримент для перевірки ефективності запропонованої методики, рейтинг); *математичні* (ранжування, індексування, кореляція, методи статистичної обробки даних).

Організація дослідження. Наукове дослідження проводилося протягом 1999 – 2004 рр. у три етапи.

На першому етапі (1999–2000 рр.) здійснено аналіз філософської, педагогічної, психологічної та музикознавчої літератури і визначено теоретичні основи дослідження. На цьому етапі встановлено вихідні методологічні позиції, виділено проблему та основні теоретичні положення дослідницької роботи; розкрито мету, завдання та основні методи дослідження.

На другому етапі (2000–2002 рр.) розроблено план та методику дослідно-експериментальної роботи, визначено критерії та рівні сформованості морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків. На основі результатів, отриманих у ході констатувального експерименту, визначено зміст і структуру формульованого експерименту дослідження.

На третьому етапі (2002–2004 рр.) здійснювалася апробація розробленої методики формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків з метою її подальшого використання у навчально-виховному процесі дитячих музичних шкіл. Було опрацьовано та узагальнено результати педагогічного експерименту, проведено перевірку висунутої гіпотези, підведено підсумки, сформульовано висновки наукової роботи, здійснено оформлення тексту дисертації.

База дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася впродовж 2000-2004 років на базі дитячих музичних шкіл № 20 і № 35 м. Києва, дитячої музичної школи № 4 м. Донецька, дитячої музичної школи м. Ірпінь Київської області. Дослідженням було охоплено 745 учасників, з яких: 257 – викладачі дитячих музичних шкіл, 317 – підлітки – учні старших класів дитячих музичних шкіл, 171 – батьки.

Наукова новизна дослідження:

- висунуто та реалізовано теоретико-методичну концепцію формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків – учнів старших класів дитячих музичних шкіл;

- визначено та обґрунтовано сутність і зміст поняття „морально-ціннісне відношення до музичного виконавства”;

- виявлено структурні компоненти, критерії, показники та рівні сформованості морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків;

- конкретизовано принципи формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків на основі особистісно орієнтованого та ціннісного підходів;

- розроблено та експериментально перевірено методику формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків;

- набула подальшого розвитку ідея аксіологізації змісту початкової музичної освіти.

Теоретичне значення дослідження полягає у науковому обґрунтуванні понять, що поглиблюють сучасне розуміння теорії та методики початкової музичної освіти; вивченні та теоретичному узагальненні положень щодо оновлення змісту, форм та методів музично-виконавського навчання і виховання учнів в дитячій музичній школі; висвітленні психолого-педагогічних умов формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків.

Практичне значення дослідження визначається його орієнтацією на гармонізацію навчального та виховного процесів в системі музично-виконавської підготовки підлітків – учнів старших класів дитячих музичних шкіл. Матеріали і результати дослідження можуть бути використані у навчально-виховному процесі дитячих музичних шкіл, музичних і педагогічних факультетів вищих навчальних закладів та в інших ланках системи музичної освіти. Теоретичні висновки та експериментальні дані можуть становити підґрунтя для оновлення змісту музично-виконавського навчання у дитячих музичних школах та школах мистецтв, використовуватись при написанні методичних рекомендацій з питань удосконалення фахової та професійної підготовки вчителів.

Вірогідність і аргументованість одержаних результатів і висновків експериментальної роботи забезпечується методологічною обґрунтованістю вихідних положень; використанням комплексу методів, адекватних поставленим завданням; поєднанням кількісного та якісного опрацювання експериментальних даних і репрезентативністю вибірки.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення, висновки, рекомендації та результати дослідження доповідалися на міжнародних наукових конференціях „Аура слова в музичному творі” (Київ, 2002 р.); «Музыкальное образование и развитие творческой личности» (Київ–Ворзель, 2002 р.) та „Християнські цінності в культурі і освіті” (Острог, 2003р.); всеукраїнській науково-практичній конференції „Молоді музикознавці України” (Київ, 2003); науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу, докторантів, аспірантів та студентів КНУКіМ „Музичне мистецтво України: теорія, практика, перспективи розвитку” (Київ, 2001), „Актуальні проблеми сучасного українського музичного мистецтва” (Київ, 2002, 2003); на других Ірпінських міжнародних науково-педагогічних читаннях „Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому закладі освіти” (Ірпінь, 2004).

Теоретичні положення та практичні результати з проблеми формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства впроваджено у навчально-виховну роботу з підлітками – учнями старших класів дитячої музичної школи № 35 м. Києва (довідка № 64-к від 01.12.03 р.), дитячої музичної школи № 20 м. Києва (довідка № 126 від 27.11.03 р.), дитячої музичної школи № 4 м. Донецька (довідка № 141 від 16.12.04 р.), дитячої музичної школи м. Ірпінь Київської області (довідка № 2 від 14.01.05 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи відображені у одинадцяти одноосібних публікаціях автора, з яких – вісім у фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура роботи. Дисертацію складають вступ, два розділи, висновки до кожного розділу, загальні висновки, список використаних джерел, що нараховує 359 найменувань (з них 8 іноземною мовою) і додатків на 46 сторінках. Повний обсяг дисертації – 271 сторінка, з них 195 – основного тексту. Робота містить 10 таблиць, 3 діаграми, 1 рисунок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми, визначено мету, об'єкт, предмет, гіпотезу, завдання, методи дослідження, розкрито методологічні і теоретичні основи, наукову новизну дослідження, практичне значення отриманих результатів, подано дані про апробацію і впровадження результатів дослідження.

У першому розділі – *„Теоретичні аспекти формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків”* – висвітлені теоретичні засади досліджуваної проблеми. Теоретичний аналіз таких фундаментальних категорій, як „відношення”, „ціннісне відношення”, „моральне відношення” через узагальнення філософської, психологічної, педагогічної та музикознавчої літератури поряд з ціннісним аналізом музичного виконавства уможливив визначення поняття „морально-ціннісне відношення до музичного виконавства” як суб'єктивного відображення властивостей музично-виконавської діяльності задовольняти потреби особистості у моральному розвитку. Це відображення виявляється в усвідомленні та переживанні музичного виконавства як моральної цінності та діяльній причетності до нього. В структурі морально-ціннісного відношення до музичного виконавства ми вирізняємо три основних компоненти: 1) когнітивний; 2) емоційно-мотиваційний; 3) операційний.

Функцією когнітивного компоненту є створення теоретичної основи для розвитку в учня готовності займатися музичним виконавством. У центрі уваги в даному разі є аксіологічна природа музичного виконавства, його специфічна унікальність у відображенні явищ дійсності. Одним з шляхів усвідомлення ціннісної значущості музично-виконавської діяльності є, на нашу думку, розуміння, осмислення її поліфункціональності, виявлення ціннісних аспектів у її

ознаках та принципах. Вихідною ланкою цього процесу є знаходження нових знань про якості, властивості і закономірності музичного виконавства як моральної цінності.

Ядром *емоційно-мотиваційного компонента* морально-ціннісного відношення до музичного виконавства є ціннісна емоція – переживання музично-виконавських цінностей як особистісно значущих. Особливістю ціннісної емоції є високий ступінь її усвідомленості, наявність у її структурі когнітивно-оцінювальних і морально-регулятивних характеристик, які створюють можливість достатньо цілісного відображення морально-ціннісної природи музичного виконавства. Завдяки цьому ціннісна емоція впливає на всі мотиваційні процеси музично-виконавської діяльності, бо сама є важливою мотиваційною силою.

Операційний компонент морально-ціннісного відношення до музичного виконавства характеризує готовність до включення в активні форми музично-виконавської діяльності та виявляється у безпосередній усвідомленій участі в ній. Операційний компонент є результатом стадією морально-ціннісного відношення і забезпечує його повноцінну реалізацію.

Результати аналізу науково-педагогічної і мистецтвознавчої літератури дають підстави для виокремлення основних принципів формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків: співтворчості викладача з учнем; відповідності творчої мети та дій викладача; розкриття об'єктивно-суб'єктивної цінності музичного виконавства; гармонізації родинного та музичного виховання, забезпечення індивідуалізації музично-виконавського навчання. Виділені принципи базуються на загальних закономірностях музично-виконавського навчання; відображають внутрішню сутність психолого-педагогічної взаємодії викладача, учня та його батьків; визначають основну стратегію творчої діяльності у процесі формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків, розкривають закономірності впровадження ціннісного та особистісного підходів до музично-виконавського навчання.

Визначена у дослідженні система психолого-педагогічних умов формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків передбачає:

- 1) активізацію когнітивної діяльності підлітків у осягненні морально-ціннісної сутності музичного виконавства (засвоєння інформаційного досвіду, накопиченого у сфері виконавчого відтворення музичних текстів та еволюції музичних жанрів, стилів і форм музикування, удосконалення інструментарію; осмислення впливу музично-виконавської діяльності на свідомість, психіку та моральний розвиток особистості; віднаходження суб'єктивного морально-ціннісного смислу в музичному виконавстві; збалансування розвитку загальнотеоретичних знань про музичне виконавство як вид мистецтва та діяльності і знань, які сприяють практичному вирішенню виконавських завдань;

інтенсифікація системи розумових операцій у процесі засвоєння змісту, цілей та засобів музично-виконавської діяльності);

2) створення емоційно-мотиваційних ситуацій у навчально-виховному процесі дитячої музичної школи (створення оптимальних обставин для отримання успіху у музично-виконавській діяльності; коригування самооцінки учня; „підживлення” емоційного механізму радості; розв’язання конфліктних зіткнень полярних емоцій і підтримання позитивної емоційно-ціннісної тенденції щодо музично-виконавського навчання);

3) стимулювання творчої самореалізації підлітків (розвиток суспільної музично-виконавської активності підлітка; подолання причин самоізоляції підлітків від соціальних проявів музично-виконавської діяльності; оптимізація вольових морально-ціннісних якостей).

У другому розділі – *„Педагогічне керівництво процесом формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків – учнів старших класів дитячих музичних шкіл”* – досліджено критерії та визначено рівні сформованості морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків, розроблено методику його формування., а також подано аналіз ефективності практичного втілення розробленої методики.

Для отримання достовірних даних, що характеризують процес формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства, була розроблена спеціальна програма пошуку емпіричних референтів та індикаторів (анкети, бланки експертного опитування, асоціативний тест „Ціннісне відношення „Я – музика”, малюнковий тест, метод перехресного соціологічного опитування, програмні та фіксовані інтерв’ю, різні види включеного спостереження, рейтинг).

У ході констатувального експерименту було визначено три групи критеріїв сформованості морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків: 1) когнітивно-пізнавальний, показниками якого є: ступінь усвідомлення морально-ціннісного призначення музичного виконавства, його особистісної значущості та основних морально-ціннісних якостей, яких має набути виконавець; вміння учня давати морально-ціннісну оцінку конкретному явищу музично-виконавської діяльності, словесно охарактеризувати його; володіння основними аксіологічними поняттями; 2) емоційно-мотиваційний, показниками якого є: емоційно-мотиваційна стійкість щодо занять музичним виконавством; усталеність морально-ціннісних якостей, які визначають лінію поведінки по відношенню до музичного виконавства; відсутність емоційно-мотиваційних причин, за яких навчання в музичній школі було б припинено; стабільність мотивації учнів до музично-виконавської діяльності у старших класах порівняно з молодшими класами; здатність до емоційного переживання і правильних суджень щодо змісту музичних творів; 3) операційно-вольовий, показниками якого є: наявність реальних позитивних змін в характері та поведінці завдяки навчанню в музичній школі, конкретне розуміння їх; регулярність та відповідальність у

заняттях; самооцінка учнів власного виконання, своїх морально-ціннісних змін завдяки участі в музично-виконавській діяльності; високий рейтинг музичного виконавства поряд з іншими видами діяльності; діяльнісне використання знань і досвіду, здобутих у музичній школі.

В результаті діагностувальної дослідно-експериментальної роботи було встановлено три рівні сформованості морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків.

Високий рівень (17,8 % підлітків) характеризується: усвідомленням учнем цінностей, цілей та особистісної значущості музичного виконавства; наявністю достатніх знань про еволюцію музичного виконавства, його види, функції, особливості тощо; постійним бажанням учня поповнювати свої знання про музичне виконавство, бачити себе в ньому у ролі активного дієвого суб'єкта; усвідомленням музичного виконавства як важливого засобу морального вдосконалення і самореалізації. Високий рівень морально-ціннісного відношення до музичного виконавства свідчить про наявність здатності оцінювати ступінь моральної наповненості музичного твору та його виконання шляхом аналізу структури й ціннісного змісту художніх образів. Через глибоке змістовне емоційно-ціннісне переживання власного виконання музики учень як особистість залучається до сфери музичної діяльності і набуває причетності-відношення до неї як до моральної цінності. Притаманна мотивація до занять музичним виконавством не лише для себе, а й для інших.

Середній рівень (67,7%) продемонстрували учні, музично-виконавські знання яких не є системними. Морально-ціннісна і соціальна значущість музично-виконавської діяльності уявляється абстрактно і усвідомлюється недостатньо. Активність музичного мислення є фрагментарною. Музично-виконавський процес обмежується формальним відтворенням нотного тексту без емоційно-ціннісного переживання як власного виконання, так і виконання іншими. Ступінь захопленості даним видом діяльності характеризується відстороненням від музики як засобу самовдосконалення. Музично-виконавська активність проявляється переважно на уроці.

Низький рівень сформованості морально-ціннісного відношення до музичного виконавства продемонстрували 14,5 % учнів. У них спостерігається дуже малий обсяг знань про музичне виконавство, відсутність прагнення поповнювати їх та неусвідомлення музичного виконавства як моральної цінності. У учнів, що належать до даного рівня, переживання музики має ситуативний та інтуїтивний характер. Вони потребують обов'язкового "соціального підкріплення" мотивації до занять музичним виконавством, чийогось прикладу або обов'язкової новизни чи яскравості дидактичного та музичного матеріалу. Виконавський процес є млявим і вимушеним, самостійні заняття відбуваються рідко.

Для педагогічного керівництва процесом формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків було апробовано розроблені методи, на основі яких здійснювалося досягнення мети та реалізація поставлених завдань кожного з етапів формувального експерименту. Формувальний експеримент здійснювався у три етапи: 1) підвищення морально-ціннісної змістовності музично-виконавського навчання підлітків; 2) динамізація емоційно-ціннісних переживань підлітків у музично-виконавському процесі; 3) забезпечення морально-ціннісної спрямованості концертного життя підлітків

Перший етап (інформаційно-пізнавальний) було спрямовано на включення когнітивної сфери свідомості учня у світ цінностей музичного виконавства через набуття необхідної теоретичної бази для розвитку ціннісного розуміння, вибірковості в оцінюванні виконавства у відповідності до музичних і загальнолюдських цінностей. Найбільш доцільними методами на першому етапі формувального експерименту виявилися розповідь, пояснення, індивідуальна бесіда, дискусія, метод прикладу, проблемно-пошукові та ілюстративні методи, колекціонування різнобічної інформації та афоризмів про музику, складання та розгадування кросвордів, ведення зошитів особистих вражень, репертуарних зошитів-довідників, складання художніх розповідей на основі програмних творів, тренінги, поглиблений інтонаційний аналіз українських пісень, алгоритм морально-ціннісного узагальнення, заохочення та метод запобігання виникнення егоїстичних тенденцій (Н. Непомнящая). Позитивно вплинули на формування ціннісного „Я” учнів експериментальної групи посилення взаємозв'язку „Я” як суб'єкта переживань і „Я” як суб'єкта діяльності через переживання позитивних емоцій від нового ціннісного змісту про музичне виконавство, його позитивна оцінка у зв'язку із засвоєнням цього змісту та успішними, навіть мінімальними, результатами в музично-виконавській діяльності.

Другий етап формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків (ціннісно-орієнтаційний) передбачав стимулювання емоційно-ціннісних переживань (захоплення, радості, задоволення) від діяльнісного спілкування з високим музичним мистецтвом у віковий період ціннісних конфліктів та переорієнтацій, які впливають і на навчання в музичній школі.

Пошуки методичного вирішення завдань другого етапу формувального експерименту відбувалися за принципом подолання причин та наслідків відсутності в учнів задоволення від виконавства, які можуть залежати від викладача. Тому зміст засобів психолого-педагогічного впливу було спрямовано на:

– подолання страху виконавських невдач через методи прикладу, емоційної регуляції, психологічної підтримки, виокремлення найважливішого та другорядного, додаткової підготовки перед виступом, вироблення об'єктивних і

суб'єктивних критеріїв успішності та неуспішності свого виконання, методи створення захоплюючих ситуацій;

– ретельний підбір репертуару з надаванням учневі можливості самому вибрати твір чи етюд в межах навчальної програми; вчасна заміна твору або усунення особливих технічних труднощів в разі безуспішного його вивчення;

– уникання непорозумінь, нейтралізація конфліктних ситуацій, дослідження їх причин, створення атмосфери взаємодовіри на основі позиції “прийняття” учня для запобігання у нього “фрустрацій уроків музики” та замкнутості.

Серед методів емоційно-почуттєвого розвитку у формуванні морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків важливими виявилися методи проєкції домінуючого інтересу, різні форми дискусій та бінарних уроків, метод “емоційної хвилі” (за В. Малюковим). “Емоційна хвиля”, як ланцюг продуманих “подій-переживань”, являє собою ефективний педагогічний засіб реалізації даного процесу. Вона спрямовує, орієнтує ціннісні переживання-відношення, які формуються хаотично, надаючи їм відповідну спрямованість і взаємозумовленість.

Третій етап (творчо-діяльнісний) було орієнтовано на забезпечення морально-ціннісної спрямованості концертного життя підлітків. Завдання даного етапу полягали у активізації різних форм концертної музично-виконавської діяльності, регулярному відвідуванні концертів, використанні прийомів морально-ціннісної підготовки до концертних виступів, застосуванні виконавського прикладу викладача, використанні часткової форми репетиції перед концертним виступом, розкритті аксіологічних аспектів інтерпретації музичного твору, організації музичних свят, імпровізованих конкурсів. На третьому етапі відбулось значне посилення взаємодії родинного і музичного виховання внаслідок участі батьків у багатьох концертних заходах, що сприяло розвитку і їхнього ціннісного відношення до музичного виконавства.

Динаміку змін рівнів сформованості морально-ціннісного відношення до музичного виконавства контрольної та експериментальної груп відображено в Таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка сформованості морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків в експериментальній та контрольній групах

Рівень сформованості морально-ціннісного відношення	ЕГ		КГ	
	На початку експерименту	Наприкінці експерименту	На початку експерименту	Наприкінці експерименту
	К-ть учнів %	К-ть учнів %	К-ть учнів %	К-ть учнів %
високий	0	47,6	0	9,3
середній	76,2	47,6	85,7	71,3
низький	23,8	4,8	14,2	19,4

Зіставлення результатів початкового і кінцевого зрізів в експериментальній групі дозволяє прослідкувати значне збільшення кількості учнів з високим рівнем сформованості морально-ціннісного відношення до музичного виконавства (з 0% до 47,6%) за рахунок їх переходу із середнього (з 76,2% до 47,6%). У контрольній групі помітного збільшення кількості учнів високого рівня не виявлено (з 0% до 9,3%). Також за час формувального експерименту у контрольній групі значна частина учнів залишилася на середньому та низькому рівнях (відповідно 71,3% і 19,4%), а в експериментальній групі показники низького рівня знизилися з 23,8% до 4,8%. Одержані результати свідчать про ефективність запропонованої методики та правомірність висунутої гіпотези.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і методичне вирішення проблеми формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків – учнів старших класів дитячих музичних шкіл на основі використання ціннісного та собистісно орієнтованого підходів у навчально-виховному процесі, що знайшло відображення в теоретичному обґрунтуванні поняття і структури морально-ціннісного відношення до музичного виконавства та експериментальній перевірці методів його формування. Проведене дослідження, підтвердження гіпотези та вирішення усіх поставлених завдань дозволили зробити такі висновки.

1. В сучасному українському суспільстві відбуваються процеси, які глибоко, всебічно та неоднозначно впливають на моральну свідомість молоді, підриваючи її зв'язок з традиціями, які протягом століть сконцентрували в собі непроминальні цінності. Феноменологія академічного музичного виконавства розкривається через наявність таких морально-вдосконалюючих функцій, котрі дозволяють йому не застарівати навіть у періоди культурного занепаду. В таких умовах стрімко зростає роль шкіл естетичного виховання, зокрема музичних. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що навчання в музичній школі, участь в академічних формах музикування виступає морально-ціннісним стрижнем, що стимулює розвиток оцінних суджень, вибірковості у музичному сприйнятті, творчої активності та самореалізації.

2. Понятійно-категоріальним відображенням особистісної значущості музичного виконавства є морально-ціннісне відношення, яке являє собою суб'єктивне відображення властивостей музично-виконавської діяльності задовольняти потреби морального розвитку особистості. Згідно структури свідомості в морально-ціннісному відношенні до музичного виконавства виділено три основні компоненти: когнітивний, емоційно-мотиваційний та операційний. Відповідно до структури морально-ціннісного відношення розроблено критерії дослідження рівнів сформованості морально-ціннісного відношення до музичного

виконавства у підлітків. Показниками когнітивно-пізнавального критерію визначено: ступінь усвідомлення морально-ціннісного призначення музичного виконавства, його особистісної значущості та основних морально-ціннісних якостей, яких має набути виконавець; вміння учня давати морально-ціннісну оцінку конкретному явищу музично-виконавської діяльності, словесно охарактеризувати його; володіння основними аксіологічними поняттями. Показниками емоційно-мотиваційного критерію обрано: емоційно-мотиваційна стійкість щодо занять музичним виконавством; усталеність морально-ціннісних якостей, які визначають лінію поведінки по відношенню до музичного виконавства; відсутність емоційно-мотиваційних причин, за яких навчання в музичній школі було б припинено; стабільність мотивації учнів до музично-виконавської діяльності у старших класах порівняно з молодшими класами; здатність на емоційне переживання і правильні судження щодо змісту музичних творів. Показниками операційного критерію є: наявність позитивних змін в характері та поведінці завдяки навчання в музичній школі, конкретне розуміння їх; регулярність та відповідальність у заняттях; самооцінка учнів власного виконання, своїх морально-ціннісних змін завдяки участі в музично-виконавській діяльності; високий рейтинг музичного виконавства поряд з іншими видами діяльності; діяльнісне використання знань і досвіду, здобутих у музичній школі.

3. В дисертації доведено, що формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків відбувається за дотримання певної сукупності педагогічних принципів, до яких віднесено: принцип співтворчості викладача з учнем; принцип відповідності творчої мети та дій викладача; принцип об'єктивно-суб'єктивної цінності музичного виконавства; принцип гармонізації родинного та музичного виховання, принцип індивідуалізації музично-виконавського навчання. Серед психолого-педагогічних умов формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків запропоновано: активізацію когнітивної діяльності підлітків у досягненні морально-ціннісної сутності музичного виконавства; створення емоційно-мотиваційних ситуацій у навчально-виховному процесі дитячої музичної школи; стимулювання творчої самореалізації підлітків.

4. Діагностика вихідного рівня сформованості морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків показала неоднорідність його розвиненості за критеріями структурних компонентів. В ході експериментальної роботи визначено рівні сформованості морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків. Учні показали відносно високу загально-теоретичну та інтуїтивну орієнтацію стосовно цінностей музичного виконавства, незважаючи на неглибокі знання про нього, та середній, з тяжінням до низького, рівень розвиненості морально-ціннісних якостей емоційно-мотиваційної та операційної груп.

5. У процесі формувального експерименту розроблено та апробовано послідовність етапів і методи формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків. Відповідно до результатів дослідження послідовна динаміка морально-ціннісного відношення передбачає: підвищення морально-ціннісної змістовності музично-виконавського навчання підлітків (перший етап); динамізація емоційно-ціннісних переживань підлітків у музично-виконавському процесі (другий етап); 3) забезпечення морально-ціннісної спрямованості концертного життя підлітків (третій етап). Одна з методологічних особливостей формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків полягає у комплексному висвітленні цінностей музично-виконавської діяльності з актуалізацією її морально-виховної функції.

6. Порівняння вихідних даних з кінцевим результатом дослідження в контрольній та експериментальній групах учнів підтвердило ефективність розробленої методики формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків, яка сприяє успішному розвитку усіх його компонентів. Результати формувального експерименту свідчать, що розроблена методика є ефективною і може використовуватись в навчально-виховному процесі дитячих музичних шкіл.

Дане дослідження не вичерпує усіх аспектів досліджуваної проблеми. Подальшого наукового вивчення потребують: питання взаємозв'язку ціннісного підходу до музичного виконавства та творчого розвитку особистості; особливості морально-ціннісного осмислення інших видів музичної діяльності; розвиток морально-ціннісного відношення до музичного виконавства та педагогічної діяльності у майбутніх вчителів музики.

Основні результати дослідження відображено у таких публікаціях автора:

1. Кузьмінська Л.Д. Морально-ціннісне відношення до музичного виконавства: категоріальний аналіз проблеми // Збірник наукових праць. Вісник КНУКіМ. Серія „Педагогіка”, Випуск № 2. Київський національний університет культури і мистецтв, К., 2000. — С. 26 – 33.

2. Кузьмінська Л.Д. Творчість викладача у формуванні морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у старшокласників ДМШ // Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики / Збірник наукових праць / Ред. кол. Гузій Н.В. (відп. ред.) та інші. — К., НПУ, 2001. — Вип. 5. — С. 359 – 366.

3. Кузьмінська Л.Д. Функціональний аналіз цінностей виконавства // Соціологічна наука і освіта в Україні: Збірник наукових праць / Уклад. В.І. Судаков, М.В. Туленков. — К.: МАУП, 2000. — С. 301 – 304.

4. Кузьмінська Л.Д. Проблема морально-ціннісного ставлення до музичного виконавства в історії естетичної думки // Теорія та методика навчання та виховання: Збірник наукових праць / За редакцією член-кор. АПН України Г.В. Троцько. — Харків: ОВС, 2002. — Вип.9. — С.110-116.

5. Кузьмінська Л.Д. Особливості творчої праці педагогів в умовах сучасної кризи початкової музичної освіти в Україні // Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: Збірник наукових праць / Ред. кол. Мороз О.Г. (голова), Гузій Н.В. (відп. ред.) та інші. — Вип.. 9. — К., НПУ, 2003. — С. 264 – 272.

6. Кузьмінська Л.Д. Музично-виконавська діяльність в Україні: соціокультурне значення та проблеми // Мистецтво та освіта — 2003. — № 3. — С. 12 – 15.

7. Кузьмінська Л.Д. Ціннісна значущість музичного виконавства у процесі моральної соціалізації особистості // Рідна школа — 2003. — № 12. — С. 40 – 41.

8. Кузьмінська Л.Д. Гуманізація музично-виконавського навчання як фактор підвищення його ефективності // Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому закладі: Матеріали других Ірпінських міжнародних науково-педагогічних читань. — Ірпінь: Національна академія ДПС України, 2004. — С. 394 – 398.

9. Кузьмінська Л.Д. Формування християнських цінностей у старшокласників засобами академічного музичного виконавства // Наукові записки. Серія „Психологія і педагогіка”. — Острого, 2004.- С.193-200.

10. Кузьмінська Л.Д. Проблема осмислення морально-ціннісної сутності академічного музикального виконавства в сучасних умовах // „Молоді музикознавці України”: Тези п'ятої всеукраїнської науково-теретичної студентської конференції. — К., 2003. — С. 60 – 61.

11. Кузьмінська Л.Д. Соціально-економічна ефективність у сфері культури і мистецтва // Збірник наукових праць за матеріалами науково практичної конференції 20-22 грудня 2001 р. — Ірпінь, 2001. — С. 150 – 151.

Кузьмінська Л.Д. Формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків [на матеріалі дитячих музичних шкіл]. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання музики і музичного виховання – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2005.

Основу дисертації складає наукове обґрунтування методики формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків – учнів старших класів дитячих музичних шкіл.

У процесі дослідження визначено сутність, зміст та структуру поняття „морально-ціннісне відношення до музичного виконавства”, з'ясовано критерії та встановлено рівні його сформованості. Досліджено принципи, психолого-педагогічні умови формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у підлітків. Розроблено та експериментально перевірено методику формування морально-ціннісного відношення до музичного виконавства у

підлітків на основі ціннісного та особистісно орієнтованого підходів. Отримані і науково обгрунтовані теоретичні та експериментальні результати дозволяють підвищити рівень ефективності навчально-виховного процесу в дитячій музичній школі.

Ключові слова: музичне виконавство, морально-ціннісне відношення, підлітки, дитяча музична школа.

Кузьминская Л.Д. Формирование морально-ценностного отношения к музыкальному исполнительству у подростков [на материале детских музыкальных школ]. – Рукопись.

Диссертация на соискание степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения музыке и музыкального воспитания. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2005.

Диссертация посвящена проблеме формирования морально-ценностного отношения к музыкальному исполнительству у подростков – учеников старших классов детских музыкальных школ.

Актуальность исследования обусловлена объективной необходимостью поиска путей гармонизации уровня профессиональной музыкально-исполнительской подготовки подростков, по возрастным показателям преимущественно обучающихся в старших классах детских музыкальных школ, и уровня их нравственного развития. Данное исследование направлено на решение одной из ключевых задач учебно-воспитательного процесса в детской музыкальной школе: научить ученика осознавать личностную ценность музыкально-исполнительской деятельности.

В диссертации осуществлен анализ научной разработки проблемы в исследованиях по философии, психологии, педагогике, искусствоведению.

Понятие «морально-ценностное отношение к музыкальному исполнительству» рассматривается как субъективное отражение свойств музыкального исполнительства удовлетворять потребности личности в нравственном развитии. Это отражение проявляется в осознании и переживании музыкального исполнительства как моральной ценности и реализуется в деятельной причастности к нему.

Исходя из структуры сознания в морально-ценностном отношении выделены три основных компонента: когнитивный, эмоционально-мотивационный и операциональный, а также проанализированы микроструктурные элементы каждого из них. Всем компонентам свойственна динамическая целостность, проявляющаяся в том, что при доминировании одного из них, благодаря целостному характеру личности, всегда присутствуют остальные компоненты.

В исследовании рассмотрены научные предпосылки формирования морально-ценностного отношения к музыкальному исполнительству у подростков. Раскрыта первоочередная важность ценностного и личностно ориентированного подходов в музыкально-исполнительском обучении путем обоснования основных принципов формирования морально-ценностного отношения к музыкальному исполнительству у подростков: 1) принципа сотворчества преподавателя и ученика; 2) принципа раскрытия объективно-субъективной ценности музыкального исполнительства для ученика; 3) принципа достижения соответствия творческой цели и действий преподавателя; 4) принципа обеспечения индивидуализации музыкально-исполнительского обучения; 5) принципа создания гармонической взаимосвязи семейного и музыкального образования. Данные принципы наиболее целесообразны при таких психолого-педагогических условиях формирования морально-ценностного отношения к музыкальному исполнительству у подростков: активизация когнитивной деятельности в процессе освоения морально-ценностной сущности музыкального исполнительства; создание эмоционально-мотивационных ситуаций в учебно-воспитательном процессе детской музыкальной школы; стимулирование творческой самореализации подростков.

Выявлены критерии оценки сформированности морально-ценностного отношения к музыкальному исполнительству у подростков – учеников старших классов детских музыкальных школ, определяющиеся уровнем осознанности музыкального исполнительства как моральной ценности; эмоциональной удовлетворенностью обучением в музыкальной школе; положительными изменениями в характере и поведении вследствие музыкально-исполнительских занятий.

На основании данных констатирующего эксперимента установлен недостаточный уровень сформированности морально-ценностного отношения к музыкальному исполнительству у подростков. В связи с этим была разработана методика формирования морально-ценностного отношения к музыкальному исполнительству у подростков – старшекласников музыкальной школы с учетом разных уровней их исполнительской подготовки, музыкальных способностей и нравственного развития.

Механизм реализации педагогических принципов и условий формирования морально-ценностного отношения к музыкальному исполнительству у подростков основывался на внедрении разработанной методики, направленной на: повышение морально-ценностной содержательности музыкально-исполнительского обучения подростков; динамизацию эмоционально-ценностных переживаний подростков в музыкально-исполнительском процессе; обеспечение морально-ценностной направленности концертной жизни подростков. Проверка результативности проведённой экспериментальной работы происходила на основе сравнительного анализа уровней сформированности морально-ценностного отношения у

подростков в контрольной и экспериментальной группах и подтвердила эффективность предложенной методики.

Ключевые слова: музыкальное исполнительство, морально-ценностное отношение, подростки, детская музыкальная школа.

L. D. Kuzminska Forming the senior classes pupil's moral&valuable relation for music performing [at the materials of music schools for children]. – The manuscript.

The thesis for searching the scientific degree of bachelor of teacher training by specification 13.00.02. – theory and methods of teaching music and musical education. M.P. Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2005.

The thesis is about the problem of forming the teen-agers moral&valuable relation for music performing [by the materials of music schools for children]. There are based the essence, contents and structure of a concept “moral&valuable relation for music performing” on arguments in the thesis, as well as there are researched the principles, psychologic&pedagogic terms and essential methods of forming the teen-agers moral&valuable relation for music performing. Herein, there are adduced levels and criteria of its completion in this scientific work. The obtained results of researching are based on arguments and let grow up the efficiency level of teaching-educative process in music schools for children.

The keywords: *music performing, teen-agers, moral&valuable relation, music school for children.*

Підписано до друку 5.04.2005. Формат 60x84/16
Папір офсетний. Гарнітура Таймс. Друк офсетний.
Наклад 100. Зам. № 118
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П.Драгоманова. 01601, м.Київ, вул.Пирогова, 9
Друкарня НПУ імені М.П.Драгоманова.
01601, м.Київ, вул.Пирогова, 9
Свідотство про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
 8(044) 239-30-26

